

חלוקת השותפין בכתבי הקודש

שיעור זה קשור לכללים:

הבעלות העצמית על הקניינים
בבלי וירושלמי

תמצית השיעור: חלוקת ספר תורה בין שותפים שונה מחלוקת כל חפץ אחר. ממקורות שונים עולה כי לספר תורה יש הגדרה קניינית שונה. ביאור הענין על פי מהות הקנין שהיא יציאת העולם אל הפועל על ידי האדם, מתוך שליטתו של האדם בבריאה. בספר תורה אין האדם שולט אלא נשלט. הקנין לא מקנה זכות לאדם בחפץ, אלא יוצר אצלו מחוייבות. על כן הגדרתו הקניינית ודיני הממונות הקשורים לספר תורה שונים מכל חפץ אחר.

הצעת הסוגיא

במשנה בסיום פרק "השותפין" מופיע דין מיוחד לגבי חלוקת כתבי הקודש בין שותפים (בבא בתרא י"א ע"א):

זה הכלל: כל שיחלק ושמך עליו חולקין, ואם לאו אין חולקין. אימתי, בזמן שאין שניהם רוצים, אבל בזמן ששניהם רוצים אפילו פחות מכאן יחלוקו. וכתבי הקודש אף על פי ששניהם רוצים לא יחלוקו.

כתבי הקודש שונים משאר כל החפצים שבעולם בצורת חלוקתם, וזהו דבר הדורש ביאור. הגמרא דנה בגדרי חלוקת ספר תורה (י"ג ע"ב):

אמר ליה אביי לרב יוסף: הא דרב יהודה (שאמר: "אית דינא דגוד או אגוד"), דשמואל היא, דתנן "וכתבי הקודש אף על פי ששניהם רוצים לא יחלוקו", ואמר שמואל: לא שנו אלא בכרך אחד, אבל בשני כריכות חולקין. ואי סלקא דעתך לית דינא דגוד או אגוד, מאי איריא בכרך אחד, אפילו בשני כריכין נמי, תרגמא רב שלמן בששניהן רוצין.

רש"י: הא דרב יהודה - דאמר גוד או אגוד משמיה דרביה קבלה. בכרך אחד - כל ספריהן עשוין בגליון ואם יביאהו לבית דין לחלקו בזיון הוא. אבל

בשתי כריכות - כגון תורה בכרך אחד ונביאים בכרך אחד. **חולקין** - קא סלקא דעתך דאפילו אין שניהם רוצים, ועל כרחך אין דמיהן שוין, ואי לית דינא דגוד או אגוד היאך הוא כופיהו, זה יאמר אני לא אתן לך עודף הדמים וגם לא אתן לך היפה שאקבל ממך דמים, ולא גרסי תרוייהו צריכין להאי. **בשניהם רוצים** - הא דשמואל אשניהם רוצים דמתניתין קאי דקתני לא יחלוקו ואמר שמואל בשתי כריכות אם שניהם רוצים יחלוקו.

בגמרא לא מובא טעם לאיסור חלוקת ספר תורה, והראשונים דנים בכך¹. בירושלמי מובא טעם לאיסור חלוקת ספר תורה (פ"א ה"ה):

בי

וכתבי הקודש אף על פי ששניהן רוצין לא יחלוקו. אמר ר' הושעיה: כגון תילים ודברי הימים, אבל תילין בתילין חולקין. אמר ר' עוקבה: אפילו תילים בתילים אין חולקין, שמתוך שאין חולקין אילו באין וקורין באילו ואלו באין קורין באילו.

לפי ר' הושעיה, אין לחלוק כאשר הספרים שונים זה מזה, אולם ספרים זהים (או בדרגת קדושה זהה), ניתן לחלוק. נראה שסברתו היא, שחלוקה של ספרים לא זהים - מראה על העדפת ספר אחד על משנהו, דבר המבזה את הספר. בחלוקה בין שני ספרים זהים אין הבעת עמדה כלפי הספרים ומעלתם, ועל כן הדבר מותר. דברי ר' הושעיה ביחס לכתובים², מתאימים לדברי שמואל ביחס לתורה (לפי חלק מן הראשונים) - שני חומשים (בשני כריכות) מותר לחלוק, כיון שהם בדרגת קדושה זהה, וכפי שאמר שמואל: "אבל בשני כריכות - חולקין"³. לדעת ר' עוקבה, אפילו ספרים במדרגה זהה אין לחלוק, כדי להגדיל לימוד תורה.

¹ רש"י מבאר, שחלוקת הספר - בכרך אחד - היא בזיון. על ביאור זה מקשים התוס' ("ד ע"א ד"ה "שאם"), מדברי הגמרא: "שאם בא לחתוך חותך": "תימה לרשב"א, הא אמר לעיל בשתי כריכות חולקין, ופירש הקונטרס כגון תורה בכרך אחד ונביאים בכרך אחד, משמע אבל תורה ונביאים בכרך אחד אין חולקין אפילו שניהן רוצים, ואם כן, היכי אמר הכא דחותך, ויש לומר דלא הוי בזיון הספר אלא כשחותך מחמת חלוקה". הקושיא מכריחה את התוס' לבאר שחיתוך הספר הוא בזיון רק כשהוא נעשה כדי לחלוק. זהו ביאור קשה מעט. ראשונים אחרים ביארו באופן אחר את דברי שמואל, ולביאורם אין קושי מהמשך הגמרא. ב"יד רמ"ה" כתב (סי' קע"א): "אמר ליה אביי לרב יוסף: הא דרב יהודה דשמואל היא, דתנן ובכתבי הקדש אף על פי ששניהם רוצין לא יחלוקו, ואמר שמואל לא שנו אלא בכרך אחד. כגון תורה שהיא בכרך אחד שיש בזיון לחתיכה, אבל תורה שהיא בשתי כריכות מקצתה בכרך אחד ומקצתה בכרך אחד רכי שקיל האי כרך אחד ואידך כרך אחד ליכא בזיון חולקין, והא כתבי הקדש דאפילו בשתי כריכות כמאן דלית בהו דין חלוקה דמו, דהא כל כרך וכרך באנפי נפשיה לאו נחלק ושמנו עליו הוא...". לביאור היד רמ"ה, הביטויים "כרך אחד" ו"שני כריכות" עוסקים בתורה בלבד, ולא בתורה ונביאים. בכרך אחד אין חולקים, שכן זהו בזיון לחתוך את הספר או לחלקו, ובשני כריכות ניתן לחלק. תורה ונביאים ניתן לחלק ואף לחתוך זה מזה כפי שמובא בבירייתא בהמשך (בצורה דומה כתב גם הר"י מיגאש).

² הירושלמי עוסק בכתובים כיון שדרכו לפרש את הביטוי "כתבי הקודש" על כתובים.

³ בשו"ע נפסק כך (חו"מ קע"א סע' י"ג): "ושני דברים שתשמישן שוה ודמיהן שוין ואין בשום אחד מהם כדי חלוקה, הא ודאי שיכול לומר כל אחד מהם לחבירו גוד או אגוד, דהיינו שחולקין אחד נגד חבירו ואחד נוטל אחד והשני שני (טור), והוא הדין לאם אין דמיהם שוים". וכתב על כך הגר"א בביאורו (ס"ק מ"ט): "ושני דברים כו' דהיינו כו' - כמו שכתב בירושלמי סוף פרק קמא דבבא בתרא 'אמר ר' אושעיא כגון תלים ודברי הימים, אבל תלים בתלים חולקין". וכן כתב לקמן סי' קע"ג ס"ק ג'. אמנם בבית יוסף (ריש סי' קע"ג) כתב על דברי הירושלמי: "ולא נזכר זה בדברי הפוסקים".

המרדכי (סי' תק"י) הביא את דברי הירושלמי בגירסא שונה מעט:

ירושלמי. אמר ר' יהושע בן לוי: כגון תהילים ודברי הימים אם אינו רוצה לחלוק אמרינן גוד או אגוד, אבל תהילים ותהילים חולקין. ור' עקיבא אומר: אפילו תהילים ותהילים נמי אין חולקין שמתוך שאין חולקין מתועדין יחד וגורסים.

על פי גירסא זו דברי הירושלמי אינם מוסבים על המשנה, אלא הם עומדים לעצמם. הטעם שניתן בגירסא זו לדברי מר עוקבא הוא: "שמתוך שאין חולקין מתועדין יחד וגורסים". משמע שמדובר בשתי כריכות של שני ספרים זהים בתהילים, ואף על פי כן אין חולקין כדי שילמדו יחד.

זהו דבר תמוה. יש להפריד לכאורה, בין דיני חלוקת רכוש בין שותפים, ובין הלכות תלמוד תורה. מצד דיני חלוקה אין בעיה, לכאורה, בחלוקת הספרים. הבעיה היא רק מצד דיני לימוד התורה, שעדיף לעשותו בחבורה. האם זו סיבה לאסור את החלוקה?

מעמדו הקנייני של ספר תורה

מכמה מקומות עולה כי לספר תורה יש מעמד קנייני מיוחד. הגמרא בהמשך המסכת⁴ (ק"נ ע"ב) דנה במשמעות הביטוי "נכסים". הנפקא מינה היא באדם שאומר "נכסי לפלוני" - מה נכלל בגדר "נכסים". הגמרא מוכיחה מלשונן של המשניות שעבד, גלימה, מטבעות, שטר, בהמה, עופות ותפילין נקראים נכסים. לאחר מכן שואלת הגמרא:

איבעיא להו, ספר תורה מאי, כיון דלא מזדבן דאסור לזבניה לאו נכסי הוא, או דלמא כיון דמזדבן ללמוד תורה ולישא אשה נכסי הוא, תיקו.

תרגום: נשאלה שאלה, ספר תורה מהו (האם הוא נכסים או לא). כיון שאינו נמכר, שאסור למכרו, אין הוא נכסים, או שמא כיון שנמכר כדי ללמוד תורה ולישא אשה - נכסים הוא. תיקו.

לכאורה, התלבטות הגמרא תמוהה. הרי מכירת ספר תורה שמה מכירה, אלא שמפני קדושתו אין למוכרו אלא ללימוד תורה ולישא אשה. מדוע איסור זה מפקיע שם "נכסים" מספר תורה? לכאורה זהו איסור צדדי, שאינו נוגע לדיני הבעלות והקניינים.

⁴ סוגיות רבות הנוגעות לספר תורה מופיעות במסכת בבא בתרא, ובשיעור זה נידונות כמה מהן. לדבר זה יש משמעות, כדברי ר' צדוק (פרי צדיק לערב יום הכפורים, א'): "ומטעם זה נסדר ביומא בפרק יום הכפורים מענין המן שאין זה בסתם רק שבכל מקום יש בו שייכות להענין כמו שנסדר במסכת שבת בפרק ר' עקיבא האגדה דמתן תורה... וכן נסדר האגדה מענין חורבן בית המקדש במסכת גיטין בפרק הניזקין... וכן נסדר בגיטין באגדות פרק מי שאחזו מענין הסרת שלמה המלך ע"ה ממלכותו...". בביאור הדבר בסוגיות ספר תורה נראה, שקדושתו של ספר התורה - בדומה לבית כנסת - מרוממת אותו מעבר לקנין הפרטי של האדם, ומשייכת אותו לכלל, וכפי שיתבאר בהרחבה בהמשך השיעור. בפרק ובמסכת העוסקים ב"שותפין", יש משמעות מיוחדת לספר תורה, שהוא מאחד את הציבור סביבו, ומתוך כך באים הם לשותפות בעניינים אחרים.

התוס' במקום תמהים על האפשרות להוציא את ספר התורה מכלל הנכסים:

איבעיא להו ספר תורה מאי - ואם תאמר מאי קמיבעיא ליה, על כרחך הוא בכלל נכסים שאין להם אחריות דנקנין במשיכה או נכסים שיש להם אחריות שנקנין בכסף בשטר בחזקה דמי נפיק מביניא. ואומר ר"י דאף על גב דהוי לענין קנייה כנכסים שאין להם אחריות מכל מקום לאו הוי בכלל נכסים לפי שאינו יכול למכרו אלא ללמוד תורה ולישא אשה כדאמר בפרק בתרא דמגילה (דף כז.). מ"ר.

תירוצם של התוס' תמוה. לכאורה הם חוזרים על לשון הגמרא. מה הוסיפו התוס' להבנת שאלת הגמרא?

בירושלמי (נדרים פ"ה ה"ה, על פי גירסת "פני משה") מובא:

חד בר נש קידש בספר תורה. ר' שובתי ור' חסידא אעלון עובדא קומיי ר' יוסה, ואמר: אינה מקודשת. אמר ר' חזקיה: אנה קרת איגרתא וכתוב בגוה ולא עוד. אמר ר' מנא: קשיתה קומי רבי חזקיה מהו 'ולא עוד'. בספר תורה של רבים קידש אמר לון אינה מקודשת. אתא מימר לך אפילו בספר תורה של יחיד קידש. והיינו 'ולא עוד'.

תרגום: אדם אחד קידש (אשה) בספר תורה. ר' שובתי ור' חסידא העלו את המקרה לפני ר' יוסה, ואמר: אינה מקודשת. אמר ר' חזקיה: אני קראתי אגרת וכתוב בה: "ולא עוד" (כלומר: לא רק המקרה הזה). אמר ר' מנא: שאלתי לפני ר' חזקיה מהו "ולא עוד". בספר תורה של רבים קידש, אמר לנו: אינה מקודשת. בא לומר לך (לא רק בספר תורה של רבים, אלא) אפילו בספר תורה של יחיד קידש (אינה מקודשת), וזהו "ולא עוד".

אדם שקידש אשה בספר תורה - איננה מקודשת. הדבר נכון בספר תורה של רבים, ולא עוד אלא אפילו בספר תורה של יחיד - אינה מקודשת. יש להבין מדוע אין היא מקודשת, והרי קיבלה שוה כסף.

ממקורות אלה עולה ששייכותו של ספר תורה לאדם שונה מדברים אחרים. מקור נוסף, המחדד ענין זה, מופיע במדרש. המדרש מרחיב את המתואר בכתוב על אחאב (מלכים א' כ', א'-ט'):

וּבֶן הַדָּד מֶלֶךְ אָרָם קָבַץ אֶת כָּל חֵילוֹ וּשְׁלֵשִׁים וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ אֶתוֹ וְסוֹס וְרֶכֶב וַיַּעַל וַיַּצֵּר עַל שְׁמֵרוֹן וַיִּלָּחֶם בָּהּ. וַיִּשְׁלַח מַלְאָכָיִם אֶל אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הָעֵיכָה. וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר בֶּן הַדָּד פֶּסֶפֶן וַיִּזְהַבְךָ לִי הוּא וַנְּשִׁיךְ וַיִּבְנֶיךָ הַטּוֹבִים לִי הֵם. וַיַּעַן מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כְּדַבְּרֶיךָ אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ לָךְ אֲנִי וְכָל אֲשֶׁר לִי. וַיֵּשְׁבוּ הַמַּלְאָכָיִם וַיֹּאמְרוּ כֹּה אָמַר בֶּן הַדָּד לְאֹמֶר כִּי שְׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לְאֹמֶר

פִּסְפֹּךְ וְזִהְבֶךָ וְנִשְׁיֶךָ וְכַנִּיךָ לִי תִתֶּן. כִּי אִם כַּעַת מִחֵר אֲשַׁלַּח אֶת עֲבָדֵי אֲלֶיךָ וְחִפְּשׂוּ אֶת בֵּיתְךָ וְאֶת בְּתִיךָ וְהָיָה כָּל מַחְמַד עֵינֶיךָ יִשְׁמָו בְּיָדָם וְלִקְחוּ. וַיִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְכָל זִקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר דְּעוּ נָא וּרְאוּ כִּי רָעָה זֶה מִבְּקֵשׁ כִּי שַׁלַּח אֵלַי לְנָשִׁי וְלְכַנִּי וְלְכַסְפִּי וְלְזִהְבִי וְלֹא מִנְעָמִי מִמֶּנּוּ. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כָּל הַזִּקְנִים וְכָל הָעָם אַל תִּשְׁמַע וְלֹא תֵאבְהָ. וַיֹּאמֶר לְמַלְאָכָי בֶּן הַדָּר אִמְרוּ לְאֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ כִּי אֲשֶׁר שַׁלַּחְתָּ אֵל עַבְדְּךָ בְּרֵאשֵׁנָה אֶעֱשֶׂה וְהַדָּבָר הַזֶּה לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת וַיִּלְכוּ הַמַּלְאָכִים וַיִּשְׁבְּהוּ דָבָר.

מדוע נענה אחאב לבקשה הראשונה של בן הדר ולא נענה לשניה? והרי הסכים לתת לבן הדר את כספו וזהבו, בניו ובנותיו?! ההבדל בכתוב הוא בביטוי "מחמד עיניך", המופיע בפעם השנייה. במדרש אמרו על כך (שמות רבה פרשה ג', ח'):

...שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל. תדע לך, כששלח בן הדר אל מלך ישראל... פעם שנייה שלח לו "כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את בתיך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו", וכי כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה, בקש כסף וזהב והם חמדה, שנאמר (חגי ב'): "ובאו חמדת כל הגוים". בקש נשים והם חמדה, שנאמר (יחזקאל כ"ד): "בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך וגו'". בקש בנים והם חמדה, שנאמר (הושע ט'): "והמתי מחמדי בטנם". הוי אומר כל מה שתבע בראשונה חמדה, ומהו "כל מחמד עיניך" דבר שהיא חמדה מתוך חמדה, זו התורה, שנאמר (תהלים י"ט): "הנחמדים מזהב ומפז רב". כיון ששמע מלך ישראל זה, אמר: אין זו שלי אלא של זקנים היא, מיד "ויקרא מלך ישראל לכל זקני ישראל וגו' ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמע ולא תאבה"...

אף שהסכים אחאב לתת את כל שבידו, את ספר התורה אין הוא מוכן לתת. מדוע: "אין זו שלי". הרי שהבין אחאב שספר התורה איננו שלו. הגדרתו הקניינית שונה מכל הדברים האחרים שדרש בן הדר, והם שלו.⁵

הבעלות על ספר תורה

הגאון הרוגאצ'ובי מגדיר בתשובה (שו"ת צפנת פענח סי' קי"ב) את הגדר של ספר תורה, ולאור דבריו נראה להרחיב את היריעה:

על דבר שאלתו, בספר תורה פסולה שנשאלה מבית המדרש למנין אחר, לצורך הקפות בשמחת תורה, וגבאי בית המדרש לא תבעו אותה בחזרה, אם מותר להשואלים לתקן את הספר תורה בלי ידיעת גבאי בית המדרש ולקרות

⁵ נראה שדייקו חכמים מדברי אחאב לבן הדר בפעם הראשונה: "לך אני וכל אשר לי". מכאן למדו כי מה שלא הסכים לתת בפעם השנייה הוא דבר שאיננו עונה להגדרה: "כל אשר לי" - דבר שיש לאחאב אך אין הוא שלו. חז"ל ראו בספר התורה דבר העונה להגדרה זו.

בה? לא בירר אם הוא ספר תורה של יחיד או שייך לבית המדרש, ויש בזה אריכות גדול. הנה, יש לחקור אם יש בספר תורה קנין עצם, דהיינו כמו שאר חפץ השייך לבעליו, או יש בו רק קנין התואר. כלומר, דהא עיקר הספר תורה הוא רק לקרות בו, וזולת תועלת הקריאה גוף הספר אינו שווה כלום, והקריאה היא דבר של הקדש השייך לגבוה ואין בו קנין עצם... ולפי הנ"ל, הספר תורה אין בו קנין עצם, הפשט, שהכל אצל ספר תורה עניים שאין להם בו קנין עצם, רק הצורה (אפשר שצריך לומר 'החומר'), ובכל דבר דליכא קנין עצם לא נקרא שלהם ולכן נקראים עניים...

גוף הספר - הקלף, הדיו וכדומה, בטל לעומת עיקר עניינו של הספר - הקריאה בו, הנובעת מקדושתו. על כן אין לגוף ספר התורה שייכות לבעליו, אלא רק לצורך הקריאה. קנין ספר תורה שונה מקנין של חפץ אחר. בכל חפץ הקנין מקנה לאדם זכויות, ובספר תורה הקנין יוצר מחוייבות לאדם. האדם משועבד לספר וללימוד בו, וזהו תוכן הקנין של הספר.

בכך מבאר הרוגאצ'ובי את הגמרא (לקמן מ"ג ע"א) הדנה ביכולת של אדם להעיד על חפץ השייך לו בשותפות, על ידי שיסלק עצמו מחלקו בשותפות, וכך לא יהיה נוגע בדבר:

וכי מסלק נפשיה מיניה מי מסתלק, והתניא בני עיר שנגנב ספר תורה שלהן אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאין ראייה מאנשי אותה העיר, ואם איתא ליסלקו בי תרי מינייהו ולידיינו, שאני ספר תורה דלשמיעה קאי... תא שמע, האומר תנו מנה לעניי עירי אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאין ראייה מאנשי אותה העיר... ואמאי לסתלקו בי תרי נפשייהו ולידיינו, הכא נמי בספר תורה, ואמאי קרי להו עניים דהכל אצל ספר תורה עניים הן...

רשב"ם: וכי מסלק - שום שותף נפשיה מחלקו. מי מסתלק - בתמיה מי הוי סילוק גמור אפילו לגבי עדות דלא הוי נוגע בעדות כלל ויכול להעיד דאוקמת ליה בשקנו מידו. והתניא כו' - וטעמא משום דאיכא למימר קנוניא הוא דעבוד כדי שיעיד לו עליה ויעמידנה בידו ואחר כך יחזור לשותפותו. אין דנין - הגנב והוא טוען לקחתיו בדמים או שום טענה. ראייה - עדים שראוהו שגנבו או שמעידין שזהו ספר תורה של אותה העיר דכולן שותפין ונוגעין בעדותן. ליסתלקו - יכתבו דין ודברים אין לי על ספר תורה זה ויקנו מידם. דלשמיעה קאי - ואין יכול לסלק עצמו שלא יהא נוגע בעדות שהרי נהנה בו ויוצא בשמיעתו אלא אם כן ילך לו לדור בעיר אחרת שלא יהנה בקריאתו... דהכל אצל ספר תורה עניים הם - שכולן צריכים לו ודרך בני אדם לקרוא בני עירו עניים כשאין להם ספר תורה דעניות גדול הוא זה.

בני העיר אינם יכולים לסלק עצמם משותפותם בספר התורה, "דלשמיעה קאי". כמו כן, "הכל אצל ספר תורה עניים הם". כיון שהספר עומד לשמיעה, אין הוא שייך לבני העיר בשייכות רגילה ככל חפץ, ועל כן הם עניים לגביו⁶.

יסוד הקניין

נראה, שמעמדו המיוחד של ספר התורה יתבאר לאור העמקה במהות הקניין בכללו. מהו הקניין? מדוע ברא הקב"ה את עולמו כך שכל אחד רוכש לעצמו קניינים, ולא עשה את בני האדם כולם שותפים בכל אשר בעולם? הרי יכול היה הקב"ה להנהיג את עולמו באופן שלא יהיה לאדם קניין פרטי. העולם כולו היה עומד לרשות האדם לשימוש, וכל קנאת איש מרעהו לא היתה קיימת.

הרב חרל"פ (מי מרום ח"ב, הקדמה לפירושו למסכת אבות) מגדיר את משמעות הבעלות של האדם על רכושו:

ואחרי שענין האדנות הוא ממדת קונו, יש לעמוד על אופי הבעלות על דברים הנקנים, שאינה בעיקר בשביל ההשתמשות ששייגו באמצעות הדברים הנקנים לו, אלא שעצם הבעלות הוא ענין נשגב ושלם, שכשם שהבעלות העליונה היא שלא לשם תשמישים, כי איננו נצרך ח"ו לשום אחד מבריותיו, כן הבעלות האמיתית הנמשכת אלינו, התכלית היא הבעלות בעצמה אף מבלעדי ערך התשמישים, והעד על זה הוא מה שנפשו של אדם בוחלת בתשמישים בלא בעלות... ובהיות שעיקר מהות האדם היא הבעלות הנקנית לו מן השמים, ובוהו הוא מתדמה לעליון ב"ה, "אני שליט בעליונים ואתה שליט בתחתונים", מחויב הדבר שכל תשמישו יהיו ממה שהוא בעלים עליהם ולא של זולתו. וזהו הטעם של גנות ההיזק להיזק דבר של חברו, מפני ששולל ממנו בעלות ממה שהוא בעלים עליהם, ושליטת בעלות היא כריתה מהתדמותו לעליון, ובכך הזהירות במילי דנוזיקין היא שלמות עליונה מאוד.

הרב חרל"פ מחלק בין בעלותו של האדם על רכושו, ובין זכות השימוש של האדם בחפץ. הבעלות היא הקשר הפנימי שבין האדם ובין החפץ.

הקב"ה הוא "קונה שמים וארץ". במה "באה לידי ביטוי" בעלותו של הקב"ה על שמים וארץ, וכי הוא משתמש בהם? עיקר הדבר הוא עצם הבעלות. ההשתמשות היא תוצאה של הבעלות.

הקשר הפנימי שבין האדם לקנייניו, מתבטא בכך שהוא בעלים על החפץ. הבעלות היא ערך מופשט. השימוש בפועל בחפץ הוא ביטוי לבעלות, אך איננו הבעלות עצמה. השימוש איננו תלוי בבעלות. ניתן היה להנהיג את העולם כך שבני האדם ישתמשו בבריאה לצרכיהם, יאכלו, ילבשו וידורו ויעשו כל חפצם בברואים, בלי שיהיו בעלים

⁶ עי' בשיעור "מציאה - הכל עניים אצלה" עמ' 428 על ביטוי זה.

עליהם. הבעלות היא חידוש שחידשה התורה, המלמד על רצונו יתברך לקשור את הבריאה אל האדם. בכך שהאדם בעלים על רכושו הוא נקשר אליו, ומוציאו אל הפועל. כך יוצאת הבריאה אל הפועל דרך האדם, עולה בעלייתו ויורדת, חלילה, בירידתו.

כל דבר הנקנה על ידי האדם - הרי זה כדי להוציאו אל הפועל. שם קנין אחד הוא, אף כי צורת הקשר בין האדם לדבר הנקנה, וצורת יציאת הדבר אל הפועל - שונה בכל מקרה. אף כי קונה האדם אשה, אין קנינה כקנין חפץ, אלא קנין האוסר אותה על כל העולם ומיחד אותה לו.

קנין עבד מחייבו במצוות ומגדיר את היחסים בין האדון לעבד. קנין בהמה מקנה לאדם שליטה מלאה על הבהמה ואחריות לנוקיה.

ספר תורה

דברים אלה נכונים ביחס לדברים הנמצאים בשליטת האדם וברשותו כדי להוציאם אל הפועל. כתבי הקודש יוצאים מכלל זה. הקודש אינו תחת ידיו של האדם. עליון הוא, מעל האדם, והאדם נשלט על ידיו. אין האדם מוציא אל הפועל את הקודש. אדרבה, האדם יוצא אל הפועל על ידי התקשרותו אל הקודש. התורה פועלת על האדם ואין האדם פועל על התורה.

על כן קניינו של ספר התורה שונה מכל קנין אחר. הוא קנוי לאדם אך אין הוא בבעלותו בצורה המלאה. אמנם החומר ממנו עשוי ספר התורה שייך לאדם, אך הוא טפל ביחס למהותו של הספר, שאיננה בשליטת האדם.⁷

על פי הבנה זו מבואר האיסור על חלוקת כתבי הקודש. כל קנין של חפץ מעניק לאדם זכות בחפץ הנקנה. בספר תורה הקנין יוצר גם מחויבות, כיון שאין הספר תחת ידיו של האדם, אלא האדם הוא תחת שלטונו של הספר. הקודש אינו זכות קניינית, כי אם חובה.

כאשר יש שותפות בין אנשים בכתבי הקודש, אין השותפות חלה באופן שלכל אחד מן השותפים יש חלק מסויים ברכוש המשותף. על כן לא ניתן לפרק את השותפות על ידי נתינת חלק מן הרכוש לכל אחד מן השותפים. בכתבי הקודש, יש לכל אחד מן השותפים גם מחויבות כלפי כל הספרים, מלבד זכויותיו בספרים, ומחויבות זו היא חלק מן הקנין. על זכויות יכול אדם לוותר או למחול, אך איננו יכול לוותר על המחויבות הנובעת מן הקנין. על כן אין הוא יכול לקחת רק חלק מן הספרים, ובכך להתעלם ממחויבותו לספרים שאינם ברשותו.

על כן לימוד התורה איננו דבר חיצוני לבעלות על ספר תורה, אלא הוא מהווה את מהות הקשר הקנייני של האדם לכתבי הקודש.

⁷ בבחינת "המוציא אוכלין פחות מכשיעור בכלי, פטור אף על הכלי, שהכלי טפלה לו" (שבת פ"י מ"ה).

כך יש לבאר את דברי התוספות. האיסור למכור ספר תורה איננו איסור צדדי, אלא איסור מהותי הנוגע לעצם היכולת להיות בעלים על ספר תורה. יתכן שתוספות רומזים לכך בשינוי לשונם מלשון הגמרא. בגמרא אמרו:

כיון דלא מזדבן דאסור לזבונה לאו נכסי הוא...

ובתוספות אמרו:

מכל מקום לאו הוי בכלל נכסים לפי שאינו יכול למכרו אלא ללמוד תורה ולישא אשה....

"אינו יכול למכרו" מלמד על כך שהאיסור אינו ענין צדדי למכירה, בחינת "אריא דקא רביע עליה", אלא מהותי. הבעלות על ספר תורה היא כזו שאי אפשר למכרו אם לא ללימוד תורה ולשאת אשה.

מובן גם מדוע לא ניתן לקדש אשה בספר תורה. הערך הממוני שבספר תורה בטל לערך המהותי שלו, ובערך המהותי לא ניתן לקדש.